

Beth Juncker

Kvindakamp, klassekamp og puritanisme

En analyse af Karen Sundts kolportageroman, »Arbejderliv«, fra 1901

Indledning

1918 var der atter debat i det norske storting. Den drejede sig om kunststøtte: skulle forfatterinden Karen Sundt tildeles 400 kr. årlig i »understøttelse for gamle kunstnere«? Flertalsindstillingen mente nej – Karen Sundt var ikke KUNSTNER, men KOLPORTAGEFORFATTER. Mindretalsindstillingen, der betonede Karen Sundts betydning for udviklingen af en arbejderklasselitteratur, vandt – og den første hidsige debat om 'trivallitteratur' blev startet.

Karen Sundt blev i den konservative presse anklaget for at være litterær underlødige, umoralsk, anti-demokratisk, og korrupt. Et forfatterskab, der handlede om 'tjenestepiger og andre køkkenarbejdende' og som faktisk blev læst af dem kunne ikke accepteres i den litterære offentlighed. Dertil kom, at skribenten var kvinde.

Karen Sundt var da 77 år gammel.

Hun var autodidakt. Havde fra 1870erne forsørgt sig selv som politisk skribent, tilknyttet det sverdrupske venstre og ivrigt optaget af arbejder- og kvindespørgsmål.

Udover sit skrivearbejde var hun foredragsholder bl.a. i den tids arbejdersamfund. Altsammen som led i den norske venstrebevægelse og hele tiden på dens venstrefløj. 1887 blev hun smidt ud. Officielt af politiske grunde, men reelt som offer for den dobbeltmoral, der på trods af programpunkter om kvindefrigørelse, også gjaldt det norske venstre.

Karen Sundt tilbagelagde venstrepositionen politisk og knyttede sig til arbejderbevægelsen, men det kvindepolitiske forblev

et traumatisk område. For hende havde kvindefrigørelse ikke blot været et programpunkt. Hun havde praktiseret den – og måtte betale med sit rygte og sit job. Venstrebevægelsens organer lukkes for hende og fra 1890erne tvinges hun til at ernære sig som kolportageskribent – på usle vilkår.

På trods af disse vilkår ændres linjen i Karen Sundts skribentvirksomhed ikke. Hun fører sit sociale og politiske engagement med ind i kolportageromanen.

Kolportage

Det var ikke så mærkeligt, at støtten til Karen Sundt vakte opmærksomhed i den litterære offentlighed. Hun havde aldrig sat sine ord der. Til gengæld var hun kendt i den litterære suboffentlighed, som man nok vidste eksisterede, men aldrig havde drømt om at anerkende.

Udviklingen af denne litterære suboffentlighed hang sammen med industrialiseringen og udviklingen af et skolesystem også for de arbejdende klasser. Den voksende læsefærdighed og behovet for billig underholdning blev udnyttet af kolportageboghandlerne. En række underbetalte skribenter blev ansat til at sørge for produktionen, et net af kolportører tog sig af distributionen – romanerne solgtes hæftevis ved dørene. Reproduktionen på dårligt papir og uden korrekturlæsning sørgede boghandlerne selv for. De var oftest bogtrykkere. Det udviklede sig til en veritabel underklasseoffentlighed – styret udefra og uden berøring med klasernes livsvilkår og erfaringer. »Kolportageromaner«, skriver Salmonsens leksikon, er »Romaner beregnede for den store Mængdes Smag og efterhaanden udstyrede med Lokkemidler (Præmier) bestaaende af Ure, Billeder o.a. Værdigensstande«.

Tager man ordet *beregnet for* for sit pålydende er karakteristikken ikke helt ved siden af. At det var en »Smag« arbejderklassen blev *tillagt* understreges gennem den succes, der blev Karen Sundts omformning af genren til del.

I hendes regie ændres kolportageromanen til arbejderklasse-litteratur.

Fra romaner om adel, røvere og kærlighed til romaner om ar-

bejderklassens livsvilkår, erfaringer, organisering og udvikling – et individuelt forsøg på at gøre den litterære suboffentlighed til en klasse- og klassebevidst offentlighed, der kunne beskrive og bearbejde klassernes egne erfaringer. Karen Sundts roman »Arbejderliv« fra 1901 er faktisk den første norske fremstilling af arbejderbevægelsens historie.

Det ideologiske sammenstød og den fortrængte seksualitet

1884 – før bruddet med venstre – udgav Karen Sundt et lille hefte: *Livsbetragtning*. Her bekender hun sig til den totale ligestilling mellem mænd og kvinder både privat og offentligt og samtidig til den realistiske litteratur, der »blotter Hulheden, Skjevheden, Halvheden og Uærligheden hos de *saakaldte* Oplyste.«

Det kvindepolitiske modificerer hun efter oplevelserne i 1887, hvor hun blev frataget redaktørposten ved bladet »Østlandsposten«, som følge af sit private kvindeliv, men det litterære program tager hun med sig ind i kolportagesystemet og ændrer dermed individuelt dets funktion fra underholdning til underholdende politisk oplysning. Men ændringen var ikke uproblematisk. Kolportageromanens rammer og spændingsprincipper skulle overholdes. Derfor oplever man i Karen Sundts romaner et sammenstød mellem en ætsende kritisk realisme og en harmonisøgende idealisme, en klassekampskonception og en klasseharmonisering, en kvindekamp og en kvindebe-grænsning. Det er dette sammenstød mellem en realistisk holdning og en kolportageteknik der her skal gøres til genstand for analyse ud fra en enkelt af Karen Sundts mange kolportageromaner: *Arbejderliv* fra 1901.

Arbejderliv er en *politisk biografi*: et billede af forholdet mellem venstrebevægelse og arbejderbevægelse i Norge i perioden 1870 – 1900. Det er samtidig en *kvindebiografi*: en beskrivelse af forholdet mellem kvindevilkår og kvindefrigørelse indenfor de to bevægelser. I skæringspunktet mellem romanen som politisk biografi og romanen som kvindebiografi skabes dens centrale tema: forholdet mellem kvindebevidsthed og klassebevidsthed som en konfrontation mellem de mænd der tegner den økono-

miske og politiske udvikling og de kvinder, der bærer den.

Den industrielle udvikling i Norge – udviklingen af en industriarbejderklasse og ændringerne i landbrugsstrukturen – er det historiske grundlag for Karen Sundts skildringer i *Arbejderliv*.

Som mange kolportageromaner er også denne en slægtsroman, men i modsætning til de fleste er den kollektivt udformet: vi følger fra starten i 1870erne 4 familier i hver to generationer: Savværksfamilien Omholt fra Christiania skildres sammenhængende med savværksarbejderfamilien Hansen, gods-ejerfamilien Groth på samme måde sammenhængende med arbejderfamilien Bernick. Bogen er med andre ord grundlæggende komponeret ud fra klasse modsætninger i by og på land. Men som kompositionsprincip suppleres det af to andre: *et generationsprincip*, der præciserer de modsætninger produktionsomlægningen medfører indenfor begge klasser. I overklassen modsætningerne mellem den ældre generations patriarkalske konservatisme og den yngre sociale liberalisme. I arbejderklassen mellem de ældre arbejderes sociale konservatisme og de yngres radikale socialisme. Derudover et *kønsprincip*.

De politiske og ideologiske kampe produktionsomlægningen medfører indenfor begge klasser skildrer Karen Sundt på en sådan måde, at de *offentlige kampe*, knyttet til parlamentarisme, stemmeret, strejker og arbejderorganisering bæres af romanens *mænd*, hvorimod de »private« kampe, knyttet til familie, børn og kærlighed bæres af dens kvinder.

Romanen tegner på denne måde to universer, styret af den samme historiske udvikling og de samme modsætninger, men alligevel kvalitativt forskellige. Det er denne kønsopdelte strukturering, der gør det muligt for Karen Sundt at pege på det historisk problematiske forhold mellem kvinde- og klassebevidsthed.

Den politiske biografi

Den politiske kamp i Norge i slutningen af 1800-tallet drejede sig primært om to ting: indførelse af parlamentarisme som princip og almen stemmeret. 1865 starter organiseringen af bønder i *bondevennforeninger* og cirka samtidig organiseres dele af den norske arbejderklasse i *arbeidersamfund*.

»Før den moderne socialistiske arbejderbevægelse og fagbevægelsen blir de eneste virkelige representanter for arbeidernes klassebevægelse opstår der innen arbejderklassen i de forskjellige land arbejderforeninger med det almene formål å hjelpe de arbeidende klasser med opplysning av forskjellig art« (Arbeidernes Leksikon bd. 1, 1974).

Ideen til organisering af bønder og arbejdere gik tilbage til den første organisering af norsk land- og byarbejderklasse: *Thranitterbevægelsen*.

»Som organiseret bevægelse kan Thranitterbevægelsen dateres fra 27. ds. 1848, den dag, da den første arbejderforening blev stiftet i Drammen. Fra denne forening blev det sendt ut oprop om dannelse av lignende foreninger andre steder. Bevægelsen vokste nu meget raskt. I juni 1850 var tallet på foreninger steget til 273 med 20854 medlemmer.« (Arbeidernes Leksikon bd. 3. 1974).

Thranitterbevægelsen blev slået ned af myndighederne i 1852. Dens ledere blev fængslet og dømt. Det blev afslutningen på den første norske arbejderbevægelse, men ikke på dens indflydelse. Organisationsstrukturen og de reformkrav bevægelsen havde opstillet, heriblandt kravet om almen stemmeret, blev på et tværpolitisk grundlag videreført af den borgerlige oppositions ledere: Ueland og Johan Sverdrup. Under den sidstes politiske lederskab inddrages bondevennforeninger og arbeidersamfund i kampen for parlamentarisme og det bliver denne demokratiske alliance mellem bønder, arbejderklasse og intellektuelle, venstrebevægelsen, der gennemtvinger systemskiftet i 1884, hvor Sverdrup overtager regeringsmagten.

Allerede inden sejren i 1884 var modsætningerne indenfor bevægelsen tydelige. Den industrielle udvikling havde skabt en industriarbejderklasse, der ikke så sine klasse-mæssige interesser varetaget af de borgerlige oppositionspolitikeres reformpolitik. Det var disse industriarbejdere, der i 1870'erne stiftede de første selvstændige fagforeninger, det var dem, der var aktive såvel i strejker som i de socialistiske agitationsmøder, der i løbet af 1873-74 blev afholdt i Oslo. Det var samtidig dem, der bragte de politiske diskussioner ind i de tværpolitiske arbeidersamfund.

Efter sejren i 1884 træder disse modsætninger mellem en socialliberal og en socialistisk politik åbent frem i spørgsmålet om *almen stemmeret*.

»I 1884 var stemmeretten utvidet til alle menn med en inntekt av minst 500 kr. på landet og 800 kr. i byene, unntatt de som tilhørte en annens husstand som tjenere. Men flertallet av arbejderklassen var endnu uten politiske rettigheter. Den radikale fløi i venstre understøttet arbeidernes krav om innførelse av almindelig stemmeret. Den moderate fløi derimot følte at almindelig stemmerett vilde undergrave dens maktstilling og stilte sig bestemt imot.« (Arbeidernes Leksikon bd. 3, spalte 874, 1974).

Det er forholdet mellem venstrebevægelsens folkelighed og arbejderklassens kamp for økonomisk, politisk og kulturel frigørelse, der udgør hovedindholdet i Karen Sundts politiske biografi. Hun angiver selv romanens starttidspunkt til 1870erne og skildrer historisk korrekt de tidlige bestræbelser på at skabe en socialistisk arbejderbevægelse: de første fagforeningsdannelser og Tjueholmsmøderne i 1873-74. Samtidig placerer hun allerede fra romanens start Assessor Groth (et portræt af venstrelederen Johan Sverdrup) som stortingspræsident og beskriver venstrebevægelsens splittelse omkring synet på almen stemmeret. Begivenheder, der historisk først finder sted med det norske 'systemskifte' i 1884.

Denne koncentration af et længere historisk forløb hænger sammen med hendes analytiske ærinde: først efter 1884 viser det sig at venstrebevægelsens demokratiske tanker primært er borgerligt-demokratiske. Kampen mod embedsmandsstyret var det væsentlige, folkeligheden og arbejddervenligheden kun et middel i kampen for egne klasseinteresser. Den historiske koncentration gør det muligt for Karen Sundt at analysere det spegede forhold mellem politiske ideologier og klassetilhørsforhold i den sammensatte bevægelse og dermed forklare, hvorfor alliancen i længden var uholdbar.

Analysen centrerer om forholdet mellem den borgerlig-revolutionære godsejersøn Groth, hans grundtvig-inspirerede svigersøn Einar Groth, den radikale Adolf Omholt og socialisten Anders Hansen.

Det folkelige venstre

Præsident Groth er godsejersøn. Hans bror overtager familiegodset og selv forlader han landet til fordel for jurastudier i byen. Han bliver tidlig grebet af de borgerlig-demokratiske tanker om frihed, lighed og broderskab og forlader sin sagførerpraksis til fordel for en politisk karriere i demokratiets tegn.

Han så seg selv som ung mann, sterkt grepet av tidens frie bevegelser. Han var demokrat med liv og sjel, og da han ble valgt til stortingsmann, stilte han seg jevnside de største og beste venstremenn. Det var en tid da han ble benevnt med oppnavnet: Jakobineren. Det var i ungdommen i den første tiden av hans politiske virke, da han innbilte seg at han arbeidet ganske uegennyttig, bare for å tjene folkets sak. Men ettersom tiden og årene gikk, antok arbeidet hans en annen karakter. Hans eget »jeg« kom mer med i spillet, han syntes godt om å være en offentlighetens mann, han begynte å stile imot makt og en ansett stilling. Han nåde dette. Det ble utviklet i ham en ærgjerrighetsfølelse, trang til å komme videre og videre opp mot høyhet og makt. Alligevel trodde han at han tjente folkene. Han ville være arbeiderven, han ville støtte de små (Arbeiderliv s. 370).

Citatet stammer fra romanens slutning, hvor de små er ophørt med at elske ham og hvor han selv forsøger at gøre status over sin politiske udvikling.

Da romanen starter står Groth på højdepunktet af sin karriere: som leder af en sejrende venstrebevægelse og stortingspræsident. Samtidig det punkt hvor det politiske omslag som citatet antyder finder sted. Han der i sin politiske karriere har hyldet arbejderklassen og kravene om almen stemmeret, har stået som et nationalt fremskridtssymbol bliver langsomt, men sikkert konservativ. Det er det politiske omslag og ikke selve personen, der interesserer Karen Sundt. De grunde han selv angiver: ærgerrighed, angsten for radikalismens religionsfornægtelse og socialismens samfundsfor nægtelse, inddrager hun i sit ideologiske signalement, men den samlede forklaring giver hun ved at lade sin beskrivelse af ham forme sig som en konfrontation mellem hans offentlige fremtræden og hans private interesser.

Udadtil står han som arbeiderven, men privat modarbejder han arbejderklassens forsøg på selvstændig organisering. Da de

socialistiske arbejdermøder på Tjueholmsberget starter, infiltrerer han hemmeligt mødet. Primært for at hindre sin egen bror i at tale og dermed blamere familiens navn, sekundært fordi han mener, at enhver frigørelse er et politisk anliggende:

Det er ad lovgivningens vei og gjennom et vidtgående reformarbeid at arbeideren må hjelpes frem. Det koster oss statsmenn mye tid dette å fremme arbeidernesaken. Det er årtiers verk (s. 189).

At tage sagen i egen hånd er kun nedbrydende.

Udadtil står han samtidig som radikal – tilhænger af kærlighedsægteskab og kvindefrigørelse. Privat lever han i et ægteskab, hvor hustruen er reduceret til en skygge, der hengivent adlyder hans mindste vink og privat nægter han brordatteren Elisa, som han er formynder for, sit samtykke til ægteskab:

– Jeg synes det kan være nok med én mesalliance innen familien.

– Du mener tante Mathilde? spurgte Elisa, nesten bare for å si noe.

– Hvem annen skulle jeg vel mene, svarte onkelen heftig, – jeg tenker på Einars ulykkelige mor, en født Groth, som kastet seg bort til Anders i Lia, en av fars husmannsgutter.

Elisa tekte ved seg selv: Onkel vil jo være en folkets mann. Burde han da være imot et folkeligt gifte? (. . .)

– Du forstår det ikke, barn. Du skjønner vist ikke hvilken sorg og skam du gjør din familie når du går hen og kaster deg bort til en fattig arbeidergutt og en sønn etter min. . . ulykkelige søster. (s. 31)

Præsident Groths uvilje mod Einar fra Lia skyldes klasseforskellene mellem ham og Elisa. Hensynet til familien sejrer over hans demokratiske lighedstanker. Men uviljen er også politisk bestemt. Einar repræsenterer den højskoleinspirerede del af venstrebevægelsen og dermed i Groths øjne en idealisme som ikke lader sig praktisk realisere. Det er højskolens tanker om det åndelige fællesskab, der vil fjerne de materielle modsætninger. Bønder, husmænd og godsejere vil gå sammen om en retfærdig og moralsk fordeling. Frigørelsen er for Einar et spørgsmål om kristen moral. Næstekærligheden vil få overklassen til at frasige sig fordele og privilegier – klasserne vil forenes i et åndeligt og

materielt fællesskab.

Om slige bestræbelser mener Groth som den konservative foged Munk.

Jeg mener at det er folkehøyskolen og arbeiderbevægelsen som har satt seg til oppgave å ville hjelpe de umuligste og mest tvivlsomme individer opp på høydene. . .

Han drakk ut sin kaffe før han fortsatte: – Når dannelse og kunnskaper ikke lenger betraktes som nødvendig for virksomheten i det offentliges tjeneste, men nesten ansees som et onde, når enhver håndverkersvenn eller arbeider skal få like mye innflytelse i det offentlige liv som en mann som har anvendt så å si hele sitt liv på å studere statens anliggender, vil det snart gå tilbake for et folk både åndeligt og materielt. (s. 100)

I kampen mod højskoleteoriene giver Karen Sundt ham ret. Klassemodætningerne er reelle, ikke blot afhængige af moral. Det viser hun i Einars historie – et lærestykke i højskolens manglende virkelighedssans.

Klassefællesskabets fallit

Som Elisas ægtemand og dermed godsejer på Haugerud giver Einar sig i kast med den praktiske realisering af sine ideer. Han nedsætter arbejdstiden for sine husmænd, giver store dagpenge, nedsætter lejeafgiften, giver tilladelse til fri skovhugst og nedlægger møllebrug og brændevinsbrænderi – alt af moralske grunde. Resultatet bliver, at husmandspladserne blomstrer, godset forfalder og præsident Groth griber ind. Elisa forlader Einar og selv ender han – logisk nok – som højskolelærer i Danmark.

Det er adskillelsen af teori og praksis, af åndeligt og materielt og undervurderingen af klassemodsætningernes realitet, der får Karen Sundt til at dømme højskolebevægelsens demokratiske tanker som illusionsdemokrati. Einars nederlag bliver en demonstration af klassemodsætningernes uforenelighed: Einar er husmandssøn, han kender det liv de lever og de krav de må stille. Han kommer i huset hos godsejeren og udvikler en ideologi om fællesinteresser, der kan forene de modstridende elementer. Som godsejer fører han husmandspolitik og ser til sin forbavselse, at han dermed afvikler godset. Godsejere og husmænd kan

ikke forenes. I stedet for at erkende det umulige i sit projekt flygter han – fra klassekampen ind i ideologien: som højskoleideolog kan han leve for ideerne og lukke øjnene for realiteterne.

Klassetilhørsforholdets sejr

Når Karen Sundt giver præsident Groth ret i hans syn på Einar og højskolebevægelsen skyldes det ikke sympati med Grothes politiske omslag, men derimod med hans *praktiske* erkendelse af klassekampens nødvendighed. Det er hendes analytiske pointe, at præsident Groths klassetilhørsforhold og klassebevidsthed sejrer over hans officielle politiske anskuelser: Det er godset Haugeruds rentabilitet, der afgør hans syn på arbejderklassens frigørelse. Den kan frigøres i den udstrækning godsets økonomiske interesser lades uberørt, ligesom Elisa kan frigøres i den udstrækning *familiens* sociale og moralske status lades uberørt. Familiens økonomiske, ideologiske og politiske interesser har været styrende for hans politiske kamp. I det øjeblik bevægelsen formulerer krav, der går ud over og kan skade disse bondeinteresser, slår han bak. Husmænd og arbejdere har blot været løftestænger. I den nye politiske situation, hvor bøndernes politiske magt er sikret, står han naturligt på samme aristokratiske standpunkt som embedsmændene og det højere byborgerskab. Kun set fra arbejderes og husmænds synspunkt har han svigtet, set fra sit eget har linjen i hans politik været konstant.

Gennem direkte sammenlignelige udtalelser i henholdsvis begyndelsen (af Verksejer Omholt) og slutningen (af Præsident Groth) af romanen peger Karen Sundt på udviklingens politiske resultat.

Omholt: – Det er en forskrækkelig løssluppen tid vi lever i bemærket han i en harm tone og slengte avisen til side. – Hva er det vel de vil, de folkene? Jeg gad vite om arbeideren og den simple mand har bruk for mer frihet enn den han har nå. Hvordan ville det vel bli med vort lands lykke og velferd om alle disse fikk stemmerett? (s. 45)

Groth: Med kulde ser han arbeiderne toge forbi med sine faner. Han legger sin smalle, hvide hånd over konsulens arm og sier med lav stemme: – Jeg gad visst hva de vil disse menneske-

ne. De vil ha en tøylesløs frihet uten bånd eller grenser . . . Arbeiderne har fått en altfor stor makt. Nå har de fått det de vil, de har fått stemmerett i langt større utstrekning enn jeg noensinne har anbefalt . . . Nå kan løsgjengere og lasaroner bli med og stemme. Jeg undres hvordan det vil gå til sist?

Den anti-demokratiske arbeidsgiver og den tidligere borgerlig-revolutionære går sammen i den rekonstruksjon af det gamle embedsmandsparti, nu kaldet *Høire*, der foretages af Emil Stang i årene efter 1884.

Den borgerlige revolution i Norge er forbi, kampen mod arbejderklassen startet.

Socialliberalismens dilemma

I denne nye politiske situation kommer de radikale i klemme. De tager de borgerligt-revolutionære paroler om frihed og lighed alvorligt, de tror på, at gjennomførelsen af det borgerlige demokrati vil skabe et klasseløst samfund, hvor alle er like og ingen bliver undertrykt, hvor den fornuftige meningsudveksling mellem ligemænd skal danne grundlag for alle samfundsmæssige beslutninger. Nu ser de sig svigtet af deres tidligere allierede både i spørsmålet om politisk og ideologisk frihed.

Denne dobbelte position, hvor idealerne fastholdes, men den praktiske gjennomførelse umuliggøres skildres i romanen gjennom *Adolf Omholts historie*.

Den gamle Omholts enetale mod arbejderfrihet og stemmeret (se citatet s. 79) var i virkeligheten møttet på hans søn. Verks-ejerfamilien »hadde levd et lykkelig familieliv inntil nå, da det var kommet en skygge inn med Adolfs socialistiske ideer fra Tyskland« (s. 48)

At karakterisere de radikale som socialister bliver i perioden efter 1884 et generelt anvendt politisk kneb: deres borgerlige krav er blevet farlige for deres egen klasses politiske og økonomiske magt. Derfor udmanøvreres de som socialister, et begrep der i en konservativ forståelsesramme står for alt nedbrydende: tradisjonsopløsende, familieopløsende, moralopløsende, samfundsopløsende.

Men Adolf Omholt er ikke socialist – han er radikaler og mo-

derne kapitalist. Faderens patriarkalske arbejdsgivermetoder tilhører for ham en svunden tid. Arbejderklassens uddannelsesmæssige og politiske rettigheder er en nødvendighed hvis forholdet mellem klasserne ikke skal ende i konfrontation. Den gamle autoritative magt må erstattes af forhandling og kontrakt.

Modsætningerne mellem de to generationer Omholt er skabt gennem udviklingen af den kapitalistiske produktionsmåde. De fastholder begge ejendomsretten som grundlæggende, men er dybt uenige om måden at administrere den på. Forskellen mellem dem kan præciseres ved hjælp af samtidens socialliberale filosof John Stuart Mill:

(. . .) De forslag, der er blevet udbredt, og de uoverensstemmelser, der er blusset op, og som koncentrerer sig om enkelte punkter fremfor selve grundlaget for emnet, har båret vidnesbyrd om to eksisterende og modstridende teorier angående den sociale stilling, som er ønskelig for kropsarbejderne. Den ene kan vi kalde for teorien om afhængighed og beskyttelse, den anden teorien om selvstændighed.

Ifølge den førstnævnte teori skal de fattiges lod i alle anliggender, som angår dem kollektivt, reguleres *for* dem, ikke *af* dem. Det skal ikke kræves af dem, og ej heller skal de opmuntres til at tænke for sig selv, eller til at give deres egen overvejelse eller formodning en vigtig stemme i afgørelsen af deres skæbne. Det formodes at være de højere klassers pligt at tænke for dem og at tage ansvaret for deres lod, ligesom kommandanten og officererne i en hær tager den for de soldater, der udgør den.(. . .)

Dette er fremtidens ideal, mener de mennesker, hvis utilfredshed med Nutiden antager form af hengivenhed og længsel efter Fortiden.(. . .)

Det er på en ganske anden basis, at de arbejdende klassers velvære og velgøren herefter må hvile. De fattige er kommet ud af føre-snoeren og kan ikke længere styres eller behandles som børn. Man må nu overlade varetagelsen af deres skæbne til deres egen formåen. (. . .) Men nu, da de endog er ved at blive mindre og mindre afhængige i deres stilling, og deres sind mindre og mindre tilbøjelige til at finde sig i den grad af afhængighed, som er tilbage, er det uafhængighedens dyder, som de har behov for. (Fra: John Stuart Mill: »Om arbejderklassens fremtidige Stil-

ling.« (1848) (cit. efter: Stuart Mill. Berlingske Filosofi Bibliotek. 1969).

Adolf Omholt tager konsekvensen af sine egne standpunkter: Jeg forstår ikke hvorfor en manns fødsel skal ha noen innflytelse på hans forhold til staten eller samfunnet. At et menneske er født i fattigdom, kan være mindre heldig for ham og ville snarere være en grunn til å yte ham oppreisning enn det motsatte. Og hva angår hans mangel på kunnskaper, så betyr den vel egentlig ikke annet enn at staten ikke har villet bekoste tilstrekkelig på hans utdanning. (s. 46)

Han går ind i Oslo Arbeidersamfunn, fordi han ser opplysning som nødvendig for et kommende demokrati. Han står her sammen med de få socialistiske arbeidere mod den konservative bestyrelse og får arbejderklassen mobiliseret i venstrebevegelsens politiske kamp. Men i praksis kommer han til kort: det er faderens feudale konservatisme, der har den økonomiske magt og dermed det sidste ord.

Den politiske diskussion mellem far og søn drejer sig om 'arbejderklassens fremtidige stilling' og udspringer af tilfældet Anders Hansen.

Arbejderklassens organisering

Anders Hansen var arbeider ved Omholt bruk. Han hadde begynt der som gutt, hadde aldri vært andre steder. Han var en bra og flink gutt og stod seg godt såvel hos formannen som hos prinsipalen. (. . .)

Anders var en snill gutt, han fant ikke sin stilling som familieforsørger byrdefull, det var noe som falt av seg selv, at han måtte hjelpe moren. Han var trofast til at arbejde, det var en av hans gylne drømmer at han med årene kunne stige til arbeidsformann.

I den siste tiden hadde han dog merket noe kjølighet, ikke bare fra formannen, men også fra de eldre arbeidskameratenes side. Det undret ham ikke så mye. Disse folkene var stokkconservative. (. . .)

Men Anders Hansen var ung og ivrig. Han hadde vært litt mer utedet siste året. Han var kommet inn i arbeidersamfunnet og

hadde truffet på folk som hadde oplyst ham om at mye i arbeiderens livsvilkår ikke var som det burde og skulle være. Han utlod seg aldri med dette under arbeidet, det var bare i sin fritid at han befattet seg med politikk. Han ville ikke noen skulle si at han drev med politikk på verkstedet, allikevel var det blitt kjent at han ikke bare var venstremann, men endog socialist. (s. 36)

Anders Hansen deltager i de socialistiske møder på Tjueholmsberget og bliver på trods af sin adskillelse af arbejde og politik og på trods af Adolf Omholts protester fyret.

Den politiske fyring bliver starten på et længere erkendelsesforløb, der i romanen fungerer som eksemplarisk beskrivelse af en voksende klassebevidsthed.

Før fyringen er Anders Hansen mere radikal end socialistisk. Frigørelse er identisk med *ytringsfrihed* og anerkendelse af *meneskeverd* på tværs af klasser. Ideer som kan realiseres gennem ideologisk og politisk kamp.

Situationen efter fyringen belærer ham om disse kampformers begrænsninger. De må suppleres med økonomisk kamp, hvis de skal føre til resultater. Arbejdsgiverne står som en enhed, de rammer den klassebevidste arbejder økonomisk, men arbejderne selv står magtesløse – uden organisation og indbyrdes splittede.

Da der ikke er flere penge til husleje sættes familien på gaden. Anders tvinges til at tage ufaglært arbejde på bryggen – han bliver havnesjover. Hans vandring ned igennem den norske arbejderklasse lærer ham, at fjenden nok er arbejdsgiverne, men også modsætninger og ideologiske bindinger i arbejderklassens selv; de faglærtes foragt for de ufaglærte, den enkelte arbejders angst for arbejdsgivernes repressalier – alt sammen forhold der hindrer solidarisk kamp. Derfor starter Anders Hansens kamp med en fagforeningsdannelse, de gyldne drømme om formandsjob er forbi, nu er det klassens fælles kamp det gælder.

70ernes fagforeningsdannelser bliver udgangspunktet for den selvstændige norske arbejderbevægelse. I romanen fremstilles fagforeningsdannelsen som et resultat af bruddet med venstrebevægelsens arbejderorganisering og som udtryk for en voksende klassebevidsthed. I virkeligheden var forholdet både længerevarigt og mere kompliceret. Kampene i Oslo Arbeidersamfunn

starter i 1870erne som en fælleskamp mellem venstre og socialister vendt mod den konservative styrelse, først efter 1884 skærpes modsætninger mellem de tidligere allierede og i 1888 forlader socialisterne samfundet.

Da romanen vender tilbage til Anders Hansens økonomiske kamp er han igen ansat ved Omholt verk og vi har bevæget os fra 70ernes 'hjælp til selvhjælp'-tanke til firsernes organisering og aktive klassekamp. Bevægelsen er vokset, angsten for politik er veget for en bevidsthed om, at også »praktiske spørgsmål« er politiske og at det ikke hjælper at afvente initiativer ovenfra for at få dem løst: arbejderne ved Omholt verk går i strejke for at få fjernet en arbejdsformand, der inkarnerer den gamle Omholts autoritative ledelsesprincipper. Situationen omkring den politiske firing gentages, men med modsat fortegn. Hvor Anders Hansen tidligere stod magtesløs er han nu vendt tilbage med en hær af organiserede arbejdere:

De fleste var menn som var herdet i livets strid. De hadde sterke, alvorlige ansiktdrag. De så slitte ut i sine tarvelige arbeidsklær. Det var noe bestemt over dem, noe som vitnet om mer enn lange taler, at de forstod en arbeiders krav og aldri ville svikte. De var åndsfrender til Anders Hansen. De hadde mer enn en gang trykket hverandres jernharde never og lovet å stå sammen. Arbeidets ære, kjærlighet til frihet, sannhet og rett, det var deres program. De var iblandt dem som gikk videre også. De hadde svoret kapitalen et evig hat. De ville arbeide for normal arbeidsdag og for at arbeideren skulle ha sin del av arbeidets nettoavkastning.(. .) (s. 233)

Strejkens primære funktion bliver at bryde ind i familien Omholts generationsopgør. Gennem aktionen tvinges den gamle Omholt til at opgive sine autoritative ledelsesprincipper og give plads for Adolf Omholts socialliberale forhandlingsstrategi. Situationen fra venstrebevægelsen og arbeidersamfundets tid er vendt om: Det bliver arbejderklassen, der gennem sin økonomiske kamp, giver den patriarkalske konservatisme det sidste stød og hjælper socialliberalismen frem.

Strejkens anden hovedfunktion bliver at klargøre forholdet mellem bevægelsen og den enkelte: mellem klassens objektive og den enkeltes subjektive interesser. Det sker gennem historien

om Lars Opdal.

Skruebrækkeren

Lars Opdal er født på landet.

Han var en flink gutt, men han hadde bestandig vært fattig, bare fra hånd til mund, en gutt som fra først av ble satt ut på sognet.(. . .) Lars var en kar med æresfølelse. Han hadde det for seg at han ikke ville gifte seg før han hadde lagt seg op litt, så de kunne ha det som folk. (s. 209)

For at tjene nok til at kunne gifte sig med Ragna tager han til Kristiania og bliver ansat ved Omholt verk, kort før strejken bryder ud.

Da streiken begynte, ble han rolig stående ved sit arbeid. Hva skulle det vel være til å gå? Bli arbeidsledig, nei, det hadde han ikke råd til, han skulle betale losjiet i byen, dessuten ville han snart gifte seg. (225)

Lars er i virkeligheden ikke arbejder, men småborger. Han er styret af sine private og personlige behov: vil være uafhængig og starte for sig selv. Tilværelsen som arbejder er kun et middel for hans personlige sociale opstigning. Han forstår ikke kammeraternes kollektive kamp, ser kun at strejken og kravene om solidaritet går direkte imod hans egne behov: han vil miste sin løn, måske sit arbejde og dermed livsindholdet i fremtiden. Han bliver strejkebryder – skruebrækker – netop fordi han oplever bevægelsens kollektive krav som en kamp mod hans subjektive interesser og fordi han ikke har nogle industriarbejdererfaringer. For ham er frihed individuel frihed, den enkeltes ret til at kæmpe for sig selv, fagforeningen og den kollektive kamp bliver ufrihed, individuel undertrykkelse.

Episoden med Lars Opdal får ligesom Anders Hansens politiske firing eksemplarisk funktion: Karen Sundt går bag om strejkebryder-myterne: de onde, usolidariske, egoistiske, der kun tænker på personlig vinding til det reelle grundlag: det er Lars Opdals klassetilhørsforhold, der bliver styrende for hans handlinger – indenfor småborgerens erfaringsverden er de logiske. Lars Opdal er bundet til nogle private erfaringer og behov, når han kommer i modsætning til de aktive arbejdere skyldes det

netop at deres kamp forudsætter en undertrykkelse af umiddelbare subjektive behov. De har indset, at det er nødvendigt at opgive de kortsigtede subjektive interesser, hvis de skal vindes i fremtiden. Den personlige gevinst forudsætter klassens kollektive ofre og kamp. Men det er samtidig bevægelsens svaghed, at den ikke er i stand til at integrere de subjektive behov.

Den politiske biografi bliver tilsammen historien om klassebevidsthedens og klassetilhørsforholdets betydning.

Når præsident Groth undsiges i romanen hænger det sammen med hans ubevidste dobbeltspil: hans politiske anskuelser – specielt hans 'folkelighed og arbejdsvenlighed' – har tilsløret hans reelle klassekamp.

Når svigersønnen Einar Groth lider nederlag skyldes det ikke dobbeltspil, men klassemæssig forvirring: man kan ikke både være husmand og godsejer, der må tages parti. Idealisme uden materielt grundlag er forførende farlig.

Når den gamle Omholt derimod på trods af sin patriarkalske konservatisme skildres som hæderlig og fuldt ud respektabel skyldes det den direkte overensstemmelse mellem klasseinteresser og politiske anskuelser. Han fører konsekvent klassekamp og taber kun fordi tiden og produktionsmåden er løbet fra ham.

Tilsvarende sejrer arbejderklassen først da den mister tilliden til de andre klassers velvilje og vinder sig selv som klasse.

Den politiske biografi bliver en bekendelse til den umiddelbare klassekamp.

Gennem beskrivelsen af Anders Hansen giver Karen Sundt sit bidrag til en teori om klassebevidsthedens opståen og udvikling. Anders Hansen har gennem arbejdsamfunn og socialistiske møder tilegnet sig nogle blandede teoretiske tanker om menneskeværd og frihed. Først da disse tanker gennem den politiske fyring omsættes til praktisk klassekampserfaring bliver de anvendelige i udviklingen af hans egen bevidsthed og for udviklingen af en kampstrategi. Det er samtidig først den praktiske klassekampserfaring der gør det muligt at udskille de dele af tankerne der er klassemæssigt uanvendelige. Teorien er en spore, men det er virkelighedens belæringer, der er udslagsgivende.

Det er samtidig en pointe, at klassebevidsthedens indhold er

bygget på arbejds erfaringer. I Anders Hansens eksemplariske historie udvikles klassebevidstheden *på trods af familiesituationen*: Han underkender morens angst og søsterens behov, giver totalt afkald på et privat følelsesliv. Kærligheden til klassen og dens kamp bliver privat til kærlighedsløshed og personlig undertrykkelse. Bevægelsens adskillelse af offentligt og privat, objektivt og subjektivt bliver specielt i forhold til kvinderne katastrofalt. Anders' manglende privatliv og historien om Lars Opdal kommer til at anslå det tema, der bliver hovedsagen i *kvindernes historie*.

Kvindebiografi

De politiske og ideologiske holdninger, der styrer romanens maskuline kampe får også konsekvenser for kvindernes. Ikke som konkret indhold, men som betingelser for deres udvikling af kvindebevidsthed. I modsætning til mændene, der indgår i partier, foreninger og bevægelser, skildres kvinderne isolerede: de har eneansvar for hjem og børn og også erhvervsarbejdet er en forlængelse af disse familiefunktioner – som tjenestepige, vaskekone.

Netop fordi de er isolerede – fra mændene og fra hinanden – bliver deres forskellige historier en gennemspilning af det individuelle oprørs muligheder og betingelser i overklasse og i arbejderklasse. På trods af deres forskellighed hænger de sammen: bitemaer i den ene, bliver til hovedtema i den anden, konklusionen i den ene tages op til fornyet overvejelse i den anden.

Therese Omholts historie – opgør med den patriarkalske konservatisme

Da romanen starter er Therese forlovet.

Hun var ulykkelig fordi foreldrene ville tvinge hende til å inngå ekteskap med løytnant Whidding. Hun avskydde denne mannen. Ikke bare at han var ubehagelig i hennes øyne, men hun visste også at han var meget lettsindig. . . Hun forstod ikke at hennes foreldre ville ha henne gift med en sånn mann. . . Det

måtte bare være fordi de ville få henne anbrakt i en aristokratisk slekt, for Whiddings var også rige. Men Therese ville det ikke, aldri i verden! Hun hadde fra barn av vært ettergivende mot sine foreldre. Av den grunn hadde hun forlovet seg med Whidding, men længer skulle det ikke gå. Hun kunne ikke, ikke en gang for morens skyld (. . .) (s. 48-49)

Hendes modstand mod ægteskabet med løjtnant Whidding er resultatet af en sammenhængende erkendelses- og forelskelsesproces. Therese er opdraget autoritært. Hendes liv har bestået af selskaber, syersker og romanlæsning. Hun har ingen viden om verden udenfor hendes egen klasse og ingen viden hverken om ægteskab ellers seksualitet. For pigen Therese er drifter tabu og ægteskab det eneste naturlige. At det skal ligge indenfor den klasse hun selv tilhører hersker der heller ingen tvivl om, alt andet ville skade familiens sociale status – og forældrenes ønsker er Thereses lov. Økonomien går forud for personlige følelser, kærlighed er noget der kommer med årene.

Da Whidding frier, følger hun sin opdragelse og indvilliger frivilligt. For at understrege det almindelige i Thereses handling tilføjer Karen Sundt:

At Therese Omholt som en lekedukke fjaset med løytnanten og var gått hen og forlovet seg med ham uten å føle kjærlighet var ikke noe usedvanlig på en tid da kvinnen etter århundreders lange dvale først var begynt å gni søvnen ut av øynene. Visstnok var det også den gang kvinner som var vakt gjennom høyskolen, litteraturen og tidens bevegelse. Men blandt de klasser som Therese tilhørte, hvor trangsyn og konservatisme hadde overtaket, var bevegelsen knapt nok kjent. (s. 70)

Alligevel bliver det denne bevægelse, der griber ind i Thereses liv og vækker hendes kvindebevidthed. Hos slægtninge, den radikale familie Falbe, møder hun de tanker om kvindefrigørelse og kvindeundertrykkelse Karen Sundt hentyder til. Det sker gennem Hjørdis' historie.

Therese opsøger Emilie Falbe og hendes mor for at få henvisning til en syerske »De skulle ha kjolene sine i stand til selskapet hos grosserer Bjelke, og den sydamen mamma brukte, var op-tatt«.

– Tror du Hjørdis er ledig? spurte fruene med forsiktighet.

– Ja, det er hun for så vidt . . . Jeg var netop oppe hos henne i går, for å få henne til å stelle litt på min sorte kjole. . . Men hun. . . går nok ikke ut og syr mer.

Atter samme forståelsens blick mellem mor og datter.

– Tror de ikke hun vil komme til oss? spurte Therese.

– Nei. . . hun går ikke ut mer. Hun har et lite barn.

– Nå, så nå, hun er altså en sånn en, bemerket Therese med et foraktelig kast med nakken.

– Hjørdis er en bra pike, svarte frøken Emilie med inderlighet i stemmen.

– Jeg synes du sa hun hadde barn? kom det forundret igjen fra Thereses halvåpne lepper.

– Ja, ja, men likevel må hun kalles for en bra pike. Stakkeren lot seg narre av en av disse såkaldte fine herrer, et snyltedyr i samfunnet. Det gikk henne som så mange. Men stakkar, nå strever hun natt og dag for å ernære seg selv og barnet. Hun syr mest øynene ut deroppe på det mørke kvistkammeret hvor hun bor. (s. 70-71)

For den ubevidste Therese er det indlysende, at skammen er pigens. Et barn utenfor ægteskab fortæller alene om arbejderpigens usædelighet og løstagtighet. At Hjørdis kunne have været forelsket, falder hende ikke ind. Hun har kun kendskab til de moralske kvindenormer – ikke til følelser.

For Emilie, der går ind for det liberale ægteskab bygget på kærlighed, er Hjørdis' historie et eksempel på dens farer: under kærlighedens maske kan overklassens mænd dyrke sin seksuelle dobbeltmoral: fastholde kravene om kvindekyskhed i deres egen klasse og anvende arbejderklassens kvinder som seksualobjekter. Det er Hjørdis der må betale prisen for Thereses kyskhed. 'Snyltedyret i samfunnet' er hendes forlovede, løytnant Whidding.

Denne erkendelse af sammenhængen mellem kvindenormer og seksualmoral sætter skred i Thereses bevidsthed.

Det var som om noe plutselig var gått i stykker i henne, noe som ikke kunne leges. (. . .) Denne kvelden leste hun ut *Magnhild*. Nå forstod hun bedre denne boken av Bjørnson. Hun ville ikke være lekedukke for noen mann. Hennes fremtidshjem skulle ikke bli et sånt hjem. . . Hun ville nok stille sine krav annerle-

des. (s. 74)

Det er tilliden til forældrene og deres dømmekraft, der har fået et knæk, men det bliver først forelskelsen i typografen Arnold Beyer, der sætter oprøret i gang. Gennem den opdager hun det følelsesliv og den personlighed, som pigeopdragelsen systematisk har undertrykt. Det er den der kommer til udtryk i opgøret med moren, som Therese er stærkt knyttet til.

Fru Omholt reiste seg og tok plass i sofaen nærmere datteren. Det var som om hun gjorde det for å vinne tid.

– Du snakker om å elske, utbrød hun og søkte å legge overbevisningens makt inn i ordene sine, – men en brennende kjærlighet i forlovelsesdagene er det for det meste ingenting ved. Det blir nok det beste å bygge opp et ekteskap på vennskap (. . .)

– Du får betenke deg til i morgen. Du får gå i deg selv og gjøre det godt igjen med Whidding. Det er din fars vilje. Vi bøyer oss ikke for småpikenykker. (. . .)

– Mamma, jeg har ikke sagt deg alt sammen. Jeg vil allikevel holde bryllup. . .

– Det er jo nettopp hva du bør gjøre, svarte hennes mor med isnende stemme.

– Ja, men det blir ikke med ham. . . Jeg. . . jeg elsker en annen (. . .)

– Han heter Arnold Beyer og er typograf. (. . .)

– Si ikke et ord mer. Det nytter deg ikke. Du får slå denne arbeideren ut av sinn og tanke.

– Mamma, han er ingen simpel arbeider.

Ingen innvendinger . . . intet forsvar. Jeg vil ikke høre det. Tror du vi vil kaste vår eneste datter bort til en simpel mann (. . .)

– Å, mamma vær barmhjertig, jeg ber deg. Det gjelder mitt livs lykke.

– Nonsens, barn. Hun frigjorde seg lett fra datterens armer.

– Jeg skal si deg hvordan det er. Lykken består bare i å ha rot i egen jordbunn, blant sin egen slekt og under de forhold en er oppdratt i. Å gå utenom dette vil på en eller annen måte dra etter seg tunge følger. (s. 87-90)

Efter denne belæring forvises Therese til landet, forfulgt af faren flygter hun med Arnold Beyer –

»i den tause natt (. . .) løftet og båret av sterke armer, og videre, videre går det . . . fremover, alltid fremover ut i den vide verden til frihet og lykke.« (155)

Det er det økonomisk bestemte, kærlighedsløse ægteskab Therese gør op med, ikke ægteskabet som sådan. Mod forældrenes klassebundne autoritet, sættes den personlige kærlighed – som en socialt og bevidsthedsændrende magt, som eneste legitime grundlag for et ægteskab. Det ligger som perspektiv i historien, at den frie kærlighed, dvs den selvvalgte og selvoplevede, ophæver både klasseskel og kvindeundertrykkelse.

Historien kan læses som et indlæg i 80'erne ideologiske kamp mellem konservative og liberale – et opgør med den patriarkalske pigeopdragelse og en bekendelse til kvinders selvbestemmelsesret: det frie kærlighedsvalg.

Det er samtidig et indlæg i sædelighedsdebatten. Thereses historie forbinder det økonomisk bestemte ægteskab med seksuel dobbeltmoral og kvindeundertrykkelse. Den ser løsningen i en liberalisering af ægteskabet. Hvis det frigøres fra sociale og økonomiske bindinger, så knyttes den mandlige seksualdrift sammen med kærligheden – og problemet er løst! Historien fastholder 'kyskhedsmoralen' og søger gennem det nye ægteskabsgrundlag, at få mændene ind under den – frivilligt. I realiteten en 'Bjørnsonsk' holdning.

Elisa Groths historie – det liberale ægteskabs grænser

Den aura af individuel lykke og frigørelse, der forbindes med kærligheden i Thereses historie modificeres i Elisas.

Også hun starter i familieopgøret (jfr. s. 77). Men kun ganske kort.

Hun havde diskutert med onkelen, men ikke sagt like ut at hun til tross for alt allikevel ville gifte seg med Einar, men hun ville . . . hun ville gjøre det og følge hjertets tilbøyelighet. (s. 32)

I Elisas historie er det ikke forelskelsen og opgøret, der står i centrum – det er fortsættelsen: ægteskabet.

Elisa er så blændet af sin forelskelse i Einar og sin tro på deres fællesskab, at hun nægter at sikre sig selv gennem særeje.

Uden særeje går hun ind under et nyt formynderskab. Meningen var at de to skulle virkeliggøre højskolens tanker om det åndelige fællesskab. Men virkeligheden bliver en anden. Deres fællesskab splintres i den ægteskabelige arbejdsdeling. Godsdrift, økonomi og idealer overlades til Einar, Elisás eget liv fyldes med fødsler:

Så mange år havde de vært gift nå at om deres eldste søn hadde levdt, så hadde han vært i konfirmasjonsalderen, men alle barna deres var døde, de hadde bare igjen den yngste, som lå i vuggen. Sorgen over barna var kanskje mer enn Elisa kunne bære. Hun tog seg altfor nær av det. Det undergravede krefterne hennes, gjorde henne syk og sår. (s. 195)

Kærligheten bliver til kamp, tilliden til mistillid og fællesskabet til en modsætning mellem Einars ideale visioner og Elisás angst for børnene og deres personlige overlevelse.

Det er fællesskabsideologiens klasseforvirring (jfr. s. 78-79) der slår ind i deres ægteskab, men det er modsætningerne mellem den mandlige og den kvindelige bevidsthed, der ødelægger det.

Einars verden er opfyldt af højskolen og godsreformerne, det er her han henter sin identitet. Han er ude af stand til at integrere Elisás krav om tryghed og sikring af børnene, som en del også af hans projekt og han forstår ikke, at *hendes* identitet står og falder med denne integration. Med henvisning til deres kærlighed kræver han fuld tillid og fuld solidaritet samtidig med at han undlader at deltage i *hendes* sorg og undlader at give hende viden om hvordan projektet egentlig går.

Det er de manglende oplysninger, der skaber grundlaget for Elisás angst. På trods af deres ideer om kærlighedsfællesskab står hun alene. Det bliver denne isolerede placering i ægteskabet der kommer til at styre hendes udvikling: hendes erfaringer knyttes alene til hjem og børn, de tidligere ideer opleves som en trussel mod den familiale eksistens. Da hun opgav særejet mistede hun de legitime muligheder for at gribe ind i Einars dispositioner. Fællesskabet er tømt for indhold – ægtefællerne står med hvert sit projekt:

– Men kjære, du er da selv et av høyskolens barn, sa han om litt.

– Jeg har vært det engang, bet hun skarpt av, – men jeg hører heldigvis til de individer som blir voksne en gang. Kan hende har jeg blitt for sent voksen, desværre for meg. (. . .)

– Slutt med dine ideale livssyner, la deg ikke narre op i stry av arbeiderne så vil du endnu bli en mann. Gjør som onkel har tilrådd, ta opp igjen brennewinsbrenneriet og driv det med al den energi du eier, så vil det kanskje kunne rette seg.

– Jeg gjør det aldri i verden, svarte han, og kontordøren ble lukket i med et smell.

Elisa forlader Einar. Kærlighedsægteskabet har lidt skibbrud.

Einar forklarer bruddet om udtryk for overklassepigens sociale forkælelse, men det videre forløb viser noget andet.

Gården kommer på tvangsauktion og Einar flygter til Danmark (se s. 78). Selv vender Elisa tilbage. Ved hjælp af præsident Groth generhverver hun gården og forløbet fra ægteskabets start gentages med modsat fortegn.

Elisas historie handler om den selvvalgte kærligheds begrænsninger.

Den kan gennemtvinge generationsopgøret, men den kan *ikke* bære den modsætning mellem mænds og kvinders erfarings- og arbejdsområde, som også det liberale ægteskab institutionaliserer. Det liberale ægteskab ændrer den kvindelige motivering, men ikke hendes placering og heller ikke hendes muligheder og rettigheder i ægteskabet. Den kønsbestemte arbejdsdeling følger med og det er den der bliver fatal. Når Elisa overlever bruddet med Einar og bliver i stand til at bringe gården på fode igen, skyldes det at hun med sin tilbagevendende til sin klasse og dens kapitalistiske principper, bliver forsynet med kapital. Men det er *også* fordi hun som eneforsørger bliver i stand til at bryde det modsætningsforhold mellem den mandlige arbejds sfære og den kvindelige intimssfære, som ægteskabet institutionaliserer.

Hva det hadde kostet for Elisa Groth å drive godset, var det bar få som ante. Men alle visste at hun selv arbeidet med og ikke holdt seg for stor til noe. Det gikk så vidt at hun sendte alle piken ut på jordet i onnetidene, da stelte hun huset helt alene og balte med å koke store gryder mat til folkene. (s. 220)

Integrationen af arbejde og privatliv, af tanker og følelser ændrer hende. I ægteskabet blev hun nedbrudt fysisk og psykisk.

I sin nye selvstændige tilværelse føler hun sig:

mer og mer freidig alt som tiden gikk. Visst hendte det ofte at hendene var trette, heller ikke var de så skikket til fint broderi mer, men hun kjente seg sterkere og kjekkere og mer selstendig for hver dag som gikk. Det ble utviklet hittil ukjente krefter i henne. (s. 272)

For Elisa selv – og for Karen Sundt – er det moderkærligheden, der sejrer over den falske idealisme:

Alle så at hun var blitt en helt annen i disse årene som var gått, få var det som egentlig tenkte over at det var en mor som stred for sitt eneste barn. Det var blitt slik for denne moren, at når hun tenkte på gutten sin ble det gjennom gården, og tenkte hun på gården ble det gjennom gutten sin. Alt skulle være for lille Haralds skyld, men dette synet gav hele hennes gjerning et benådet pust av kjærlighet. (s. 270)

Selv om historien handler om Elisas selvrealisation, har Karen Sundt stadig behov for en legitimation af denne frigørelse. Kvindelig subjektivisme er af det onde, men kan den forklares gennem traditionelle kvindelige værdier: opofrelse, moderkærlighed vendes den til det gode.

Også for kvinderne gælder den politiske biografis kriterier om overensstemmelse mellem klassetilhørsforhold og anskuelser, men kriterierne forsynes med en selvstændig dimension: nemlig de betingelser kvinderne kan realisere dem på. Det sker kun hvis de traditionelt bestemte kvindelige områder integreres direkte i det sociale og politiske arbejde. Elisas historie fortæller, at denne integration endnu kun kan foretages af kvinder og kun gennem et opgør med den kønsbestemte arbejdsdeling i ægteskabet.

At den selvvalgte kærlighed lider nederlag i Elisas historie betyder ikke, at romanen dermed vender tilbage til den feudalt-konservative opfattelse. Bekendelsen til kærligheden fastholdes, men den sættes ind i en alternativ kvindesocialisationssammenhæng, der tegnes gennem sammenhængen mellem Thereses og Elisas historier. Det første skridt på vejen mod en kvindefrigørelse, der er både følelsesmæssig, intellektuel og materiel, er opgøret med den traditionelle pigeopdragelse og den familiære autoritet. Pigeopdragelsen har systematisk modarbejdet en selvstændig personlighedsdannelse. Den har opprioriteret social og

økonomisk status som væsentligere end personlige følelser.

Forelskelsen bliver derfor for pigerne en erkendelse af nogle kræfter i dem selv, som de ikke har haft anelse om, og det efterfølgende oprør derfor en *blind* selvrealisationsproces. Blind fordi tilliden til den ene autoritet: forældrene i virkeligheden blot overføres til en anden: manden.

Blind fordi forelskelsen tilslører, at også det liberale ægteskab i sin traditionelle arbejdsdeling modsætter sig en videreudvikling af oprøret – en kvindefrigørelse. Opgøret med familien bliver i det selvvalgte ægteskab til kamp mod manden – på trods af kærligheden.

Thereses ægteskab med Arnold Beyer bliver lykkeligt. Men det bliver det kun, fordi hun opgiver sin egen frigørelse. Therese er dybt rodfæstet i sin pigeopdragelse og resten af hendes liv går med forsøg på at genoprette forholdet til forældrene. Elisa derimod fastholder sin frigørelse. Hun var forældreløs og bindingerne til opdragerne dermed mindre. Derfor bliver det hendes historie, der fører kvindefrigørelsesproblematikken videre. Den viser det umulige i at forene frigørelse og seksualitet: vælger man kærligheden og ægteskabet, så har man samtidig valgt underkastelsen, vælger man selvstændigheden bliver det på bekostning af seksualiteten.

Kun som selvstændig forsørger er en frigørelse mulig, men den bliver i realiteten også *halv*: bygget på seksuel selvundertrykkelse. Elisa integrerer arbejde og moderkærlighed, men hendes egne seksuelle behov fortrænges. De omsættes til kamp mod ethvert spor af Einars virksomhed – på gården og i barnet.

Arbejderkvinderne

Den frigørelsesproblematik, der gennemspilles i de to overklassekvinders historier gentages i arbejderkvindernes – men med negativ udgang. *Oline Hansens* historie er en omvendt parallel til Therese Omholts – om ungdom og forelskelse i arbejderklassen. *Kristine Bernicks* en omvendt parallel til Elisa Groths – om forholdet mellem mands- og kvindebevidsthed i ægteskabet.

Formålet med gentagelser og omvendinger bliver at pege på kvindeproblemernes klassespecifikke karakter.

Oline Hansens historie – puritanisme og prostitution

Oline er Anders Hansens søster. Faren er død og Anders står derfor privat som Olines opdrager og formynder.

I romanens politiske biografi er Anders Hansen ideologisk og moralsk helt: han forener sædelighed, afholdenhed og religiøsitet med sine revolutionære tanker om arbejderklassens frigørelse. Netop denne enhed af puritanisme og revolution er hans styrke i den ideologiske og økonomiske kamp: anklagerne mod den tidlige arbejderbevægelse for arbejdsskyhed, amoral, drukenskab og ugudelighed kan via Anders vendes mod overklassen selv, overfor dens politiske og seksuelle dobbeltmoral står han som et lysende moralsk eksempel. I kvindebioografien mister han sin helteposition, fordi hans puritanisme privat bliver til kvindeundertrykkelse.

Oline har hele sit liv været husmor. Moren var syg og Oline måtte derfor tidligt træde i hendes sted: passe hjem, mindre børn, madlavning, rengøring. Fornøjelserne har været yderst sparsomme, derfor drømmer hun som ung pige om at undslippe denne slidsomme kvindetilværelse: For Anders hersker der ingen tvivl om Olines fremtid: hun skal giftes. Derfor er alle tanker om uddannelse og andre former for erhverv bandlyst som griller.

Oline kommer i huset hos enkefru Wiese. Når arbejdet dér er slut, fortsætter hun i hjemmet. Fornøjelser kan der ikke være tale om »for Anders mente, at slikt kunne være farlig for unge piger« (s. 152), samtidig hæver han selv halvdelen af hendes løn. Den skal opspares – til bryllup!

Olines oprør vokser frem på undertrykkelsens præmisser.

Lite tænkte han på at han på den måten kuet pigens ungdomsind og kan hende mot sin vilje bidrog til at krefter brøt løs som ellers aldrig ville ha kommet til udbrudd. (s. 152)

Alt det Anders tager afstand fra som udtryk for demoraliseret overklasseliv: fest, fornøjelser, smukt tøj, bliver i Olines bevidsthed dobbelt attråværdigt. For at skaffe sig en smule selvstændig udfoldelse tvinges hun ind i et net af løgne og fortielser. Hendes ubevidste oprør mod Anders og hans puritanisme starter med forelskelsen i murerlærlingen Arne Evensen:

Det hadde vært en herlig aften ovenpå en skjønn og fornøyelig dag. Trærne hadde kastet lange skygger. Solen var nesten helt nede i horisonten. Det begynte å bli kølig. . . Men de to unge kjente ikke til kulde, de stod der varme og lykkelige. De så ut mellom trærne, det gulbleke løvet skalv sakte i den blafrende solefallsvinden . . . så utover fjorden, hvor blink danset lystig ut fra de dype skyggene under land . . . så henimot de blånende åser, hvor solgullet lå varmt og rødt . . . så utover det deilige landskapet, hvor høsten var begynt å tegne med skjære, fine farver . . . så utover alt sammen, glade, drømmende, lykkelige, uten selv å vite hva de egentlig drømte eller tenkte på (s. 160).

Det er i selve forelskelsens afsocialiserede rum Oline får oppfylt sine behov: der er fest, glæde, skjønnhet og følelser uten krav og forpligtelser. Et bilde på alt det Anders har nægtet hende. Derfor holder hun den hemmeligt og viger tilbake for enhver form for institutionalisering af angst for at se den frihed hun oplever beskåret. Men hendes taktik mislykkes. Ret hurtig møder hun hos Arne en gentagelse af Anders' krav:

Da de hadde vært forlovet en tid begynte han å snakke om å spare og legge opå til de skulle sette hus (155).

Oline protesterer. For hende rummer ægteskabet intet tillokke – kun en gentagelse af barndommens slidsomme arbeide. Men da de to unge på en af deres hemmelige natlige vandringer møder Anders, lukker mændenes formynderskab sig om hende. Hun har været subjekt i sin egen forelskelsesproce, nu reduce-res hun atter til objekt for de to mænd og *deres* fremtidsplaner. Undertrykkelsen af Olines selvstændighed bliver årsagen til hendes videre utvikling. Anders' dyrkelse af klassens frigjørelse og hans knægtelse af de personlige behov bliver for Oline et uigennemskueligt paradoks. Hun oplever det som om arbejderklassens frigjørelse må ske på bekostning af hendes. Den eneste mulighed hun øjner for at undslippe arbejderkonens vilkår er at gifte sig ud af klassen: blive overklasse. Dét bliver hendes skjulte drøm – og det er denne drøm enkefru Wieses søn benytter sig af:

Han tenkte i sit stille sinn: En deilig pike er hun. Det måtte være noe å legge sine garn ut etter. Hun er den mest skinnende renhet, det skjæreste jeg har sett. . . Han formelig smattet som etter en godbit, men han tenkte: hun må vinnes for en hver pris.

Og jeg tror at viltet vil være lett å fange. Fattige piker er aldri nøye. . . Hun må bestemt være fattig, når hun vil gå som tjene-stepike. (162)

Overklassens politiske og seksuelle dobbeltmoral samles i bildet af denne konsul Wiese. Han er i virkeligheden konservativ, men for at vinde personlig politisk magt giver han den som venstremand og folketaler. Han sørger for at få hustruen og børnene anbragt på landet, mens han selv slår sig ned i moderens lejlighed. Officielt for bedre at kunne passe sit politiske arbejde. Oline bliver et let offer.

Det var kommet helt fra den stunden ute i entreen da konsulen hadde klemt henne inn mot seg og gitt henne penger. . . Den fine duften som fulgte ham . . . og noe mer også . . . kunne hun ikke glemme siden. Hun kunne ikke tenke på annet i mange dager, mens hun gikk med sitt arbeid og trallet lystige visetoner hele tiden, så fruene måtte be henne tie stille med all denne sangen. Da hun så siden ble satt til å varte opp konsulen etter at han var kommet til å bo i huset, da ble hun rent vekk med det samme. . . Hun fikk mange penger, kunne endelig styre sin lyst mot pene klær og moro, mens hennes forlovede ble mer og mer borte for henne. Han hadde sine mørke anelser og spurte hvor alle pengene kom fra. Hun svarte at hun fikk drikkepenger i overflod, nå da det kom så mange fremmede i huset. . . Hjem til sin bror hadde hun bare gått en sjelden gang i det siste. Når han spurte henne om noe fikk han alltid avvisende svar. (168)

Som sypigen Hjørdis Green bliver Oline gravid og hendes dobbeltspill vælter. Arne og Anders følger konsekvent deres småborgerlige puritanisme og vender sig fordømmende fra hende, enkefru Wiese smider hende ud og den folkelige konsul tok opp en hundrekroneseddel som han gav piken (174).

Oline vandrer ud i natten og prostitutionen.

Olines historie handler om den fejlslagne selvrealisation. Hendes individuelle forsøg på at blive subjekt i sin egen udvikling mislykkes. Hun forbliver objekt for mændenes spil – sin egen classes småborgerlighed og overklassens seksuelle dobbeltmoral. Hun bliver det hverken fordi hun er dum eller mere let-sindig end andre, men fordi hun systematisk forholdes en politisk kvindebevidsthed og derfor tvinges til at reagere spontant.

For Karen Sundt kan den voksende prostitution, hun beskriver med Olines historie, ikke forklares med moralsk forargelse over overklassens seksualmoral alene. En del af årsagerne finder hun i arbejderklassen selv og dens manglende forståelse for kvindernes situation. Det er arbejderbevægelsens skel mellem arbejde og privatliv, der rammer Oline og hendes medsøstre. Privatlivet – og dermed kvindernes arbejde og arbejdsbetingelser – inddrages ikke i den faglige organisering og kamp. De gennemgår ingen politisk eller faglig skoling og deres tilknytning til bevægelsen forbliver derfor indirekte. Det kræves af dem, at de som solidariske søstre, hustruer og mødre støtter mændenes kamp gennem en total inkarnation af de traditionelle kvindelige dyder: forsagelse, opofrelse, hengivenhed, samtidig med at denne kamp umiddelbart opleves som en knægtelse af deres egne erfaringer og behov.

Det er den manglende integration mellem bevægelse og kvindearbejde, der skaber modsætningerne mellem klassekamp og kvindekamp. Det er kvindernes isolation og deres manglende politiske bevidsthed der vender deres deres berettigede oprør til nederlag.

Kristine Bernicks historie, der forlænger Olines ind i ægteskabssituationen, fortæller på en ny måde om det individuelle oprørs umulighed.

Kristine Bernicks historie

Kristine følger i modsætning til Oline den afstukne vej. Hun starter som respekteret tjenestepige hos familien Groth, forelsker sig i malersvenden Bernick, gifter sig og forlader sin plads. Ægteskabet er lykkeligt i starten. Problemerne starter – som hos Elisa – med børnene.

Bernick er en god, men svag mand. Han er grebet af den voksende arbejderbevægelse og ser de faglige og kammeratlige sammenhænge som det væsentlige. Hjem og børn må Kristine tage sig af. Det accepterer hun, så længe han opfylder sine økonomiske forpligtelser. Først da Bernicks alkoholforbrug og hans fysiske vold mod hende rammer børnenes eksistens, slår hun bak. For at forsørge sig selv og børnene tager hun arbejde som vaske-

kone. Kristine har intet ønske om selvrealisation eller selvstændighed. Hun er dybt bundet til den traditionelle kvinderolle og dens pligter. Det er alene omsorgen for børnene, der tvinger hende til at handle mod sin inderste overbevisning.

Da Bernick efter den yngste søns dramatiske død (han falder ned fra fjerde sals lejligheden, mens moderen er på arbejde) vender tilbage og lover bod og bedring, tager hun derfor imod ham – og historien gentager sig i fortættet form.

I romanens sammenhæng har den to funktioner. Den viser, at Olines tragiske skæbne *ikke* skyldes hendes fornægtelse af ægteskabet og den viser sammenhængen mellem kvindernes nederlag og deres sociale situation. Det sidste er det vigtigste.

Da Bernick begynder at stjæle fra hende drives hun til handling. Hun henvender sig til myndighederne om hjælp. Først til præsten i håb om skilsmisse. Her opnår hun alene at blive belært om en kvindes pligter. Senere da tyverierne fortsætter går hun til politiet – og bliver belært om, at Bernick ifølge loven har ret til at handle som han gør. Gifte kvinder er umyndige.

Kristines bodsgang til myndighederne fungerer som en kvindelig parallel til Anders Hansens situation efter hans politiske firing. (se s. 83) Forskellen i de mandlige og kvindelige kampbetingelser stilles klart. Anders kunne få venstrepressen med sig i sin kamp for retfærdighed, han kunne samle sine arbejdskammerater til en fælles kamp og derigennem vinde hvad han havde tabt. Kristine står helt magtesløs. Hun har ingen arbejdskammerater, fordi det huslige kvindearbejde netop kendetegnes ved den isolerede arbejdssituation. Hun har loven og myndighederne imod sig og kan end ikke påkalde sig ideologisk retfærdighed, fordi hun med sine handlinger svigter de herskende kvindenormer.

For læseren bliver Kristines bodsgang en harmdirrende kritik af de samfundsvilkår kvinder er underlagt. For Kristine selv bliver den en af årsagerne til et psykisk sammenbrud.

Hun er religiøs, hun har i diskussioner med Bernick peget på det formastelige i at sætte sig op mod love og herskende bestemmelser, hun tror selv på de kvindelige dyder, hun tvinges til at gøre op med. Da Bernick ender med at bortføre det ældste barn, bryder hun sammen.

Sinnsforvirret av sorg, nattevåking og sult sank hun bevidstløs om i armene på dem som stod nærmest (s. 133).

Hun bliver indlagt på et sindssygehospital..

Karen Sundts forklaring på Kristines skæbne gives som en kombination af forklaringerne hos henholdsvis Elisa og Oline.

Den traditionelle arbejdsdeling i ægteskabet splitter fællesskabet mellem parterne: klassebevidstheden og kvindebevidstheden fremtræder som uforsonlige modsætninger. Samtidig udsættes Kristine ligesom Oline for arbejderbevægelsens paradoks: kvinder skal kæmpe for klassens frigørelse og ret uden at få lov til at deltage i kampen og de skal samtidig fornægte samme frigørelse og ret for deres eget vedkommende.

Den politiske biografis konklusioner om klassetilhørsforholdets og klassebevidsthedens betydning kan ikke overføres til kvindebiografien. Ikke fordi de er uanvendelige, men fordi de er *gjort* uanvendelige. Mændenes politiske kamp skiller kvinderne ud og bestemmer dem som privatpersoner. Hele dette private kvindeområde bestemmes igen som apolitisk.

Derfor handler den samlede kvindebiografi ikke om klassetilhørsforhold og klassebevidsthed, men derimod om undertrykkelsen af samme. Kvindernes kamp for frigørelse gøres dobbelt vanskelig, fordi mændenes tilsvarende politiske kamp lægger den hindringer i vejen.

Når de fleste kvinder – set ud fra mændenes politiske og økonomiske kamp – bliver *reaktionære*, så er det ikke fordi de er det pr. definition eller natur, men fordi deres arbejde og erfaringsområde lades uberørt.

Bag hele romanen »Arbejderliv« ligger nogle forestillinger om et samfund, hvor både de klassemæssige og de kønsmæssige barrierer er forsvundet. Et samfund hvor mænd og kvinder betragtes som mennesker med samme rettigheder og muligheder og hvor ingen af livsområderne anses for mindre berettigede end andre.

Klassekampen – forstået som enheden af politisk, ideologisk og økonomisk kamp – er nødvendig, hvis klasseforholdene skal ændres. Derom efterlades ingen tvivl. Men Karen Sundt sætter spørgsmålstegn ved dens indhold og form. Sålænge kvinderne ikke indgår som selvstændige med mulighed for at påvirke såvel

indhold som kampform bliver sejrene Pyrrhus-sejre: de skaber flere problemer end de løser.

Set i forhold til de problemer hun skildrer må hendes direkte perspektivering af kvindekampen siges at være svag. Gennem Johanne Bernick – det barn Bernick bortførte og som nu i slutningen af romanen som en Lona Hessel vender tilbage fra Amerika! – angives stemmeretskampen som vejen frem:

Jeg er ikke mer den skremte, fattige Johanne Bernick. Jeg er en fri og sterk kvinne.

– Det kan en vel bli her i Norge også, mente Ragna og hevet hodet noe høyere.

– Med tiden, kan hende, svarte søsteren, – men først må kvinnen ha stemmeret og komme til fullere forståelse av sin stilling som samfunnsmedlem. I Amerika har kvinnen forlengst frie rettigheter, og hun har også fullt ut øye for sine plikter. Jeg tviler ikke på at det vil gå fremover med dette her også, men det vil ta lang tid. (s. 338)

Gennem kvindehistorierne opregner Karen Sundt de væsentligste hindringer for kvindernes kamp: deres generelle umyndighed både offentligt og i ægteskabet, den manglende adgang til uddannelse, erhverv, politisk virksomhed. De ideologiske bindinger til den traditionelle kvinderolle, de psykiske bindinger til forældrene pigeopdragelsen medfører, de seksuelle tabuer. Set i forhold til dette sæt af problemer virker løsenet: stemmeretskamp! skuffende. Men spørgsmålet er om hun havde ret mange andre muligheder.

Debatten om kvindernes stilling i samfundet, der blev rejst på baggrund af Georg Brandes oversættelse af John Stuart Mills: *The Subjection of Women* (1869) og som indgik som tema i den radikale litteratur, drejede sig primært om mellemlagskvinders situation. Den mundende ud i en ideologisk kamp, der pegede på problemerne, men ikke sagde meget om måder at løse dem på, specielt ikke kollektive måder. Den norske kvindebevægelse, der blev skabt i 1888 havde samme udgangspunkt og lagde netop hovedvægt på de politiske midler: kampen for ændret lovgivning. Stemmeretskampen var i virkeligheden en af få konkrete ting hun kunne henvise kvinder til. Samtidig lå der i denne kamp, den mulighed for en integration af kvinde- og mands-

kamp, som hun efterlyser romanen igennem.

Dette sagt kan man ikke se bort fra at romanen i sig selv er en kampform, der supplerer kvindebevægelsens politiske, og at den som en sådan også kommer til at supplere sine egne direkte udsagn.

I »Arbejderliv« er kvindernes psykiske og ideologiske afhængighed – af autoriteter, myndigheder, normer et centralpunkt. Afhængigheden er størst i arbejderklassen, mindre i borgerskabet – sammenhængende med graden af undertrykkelse og uddannelse. Derfor er Karen Sundts skildringer af arbejderklassens kvinder også tragiske, mens borgerskabets kvinder levnes frigørelsesmuligheder – omend beskårne.

For arbejderklassens kvinder er kønsundertrykkelsen endnu ikke blevet til bevidsthed, de mangler argumenter for den undertrykkelse, de oplever. Derfor bliver romanens bevidstgørelses- og legitimeringsproces en vigtig del af kvindekampen. Fordi bevidsthed om undertrykkelsen og argumenter imod den er en forudsætning for målrettet aktivitet.

Det er på dette punkt Karen Sundts brug af Kolportagemediet kommer ind i billedet igen. Gennem kolportagesystemet når hun ud til de kvinder, der er mest undertrykte og mest ubevidste. Kvinder der ikke nås af det litterære systems skribenter – heller ikke dets kvindelige.

Men brugen af kolportagegenren er ikke problemløs – heller ikke for en Karen Sundt. Der opstår en modsætning mellem det sociale stofs konfliktbeskrivelser og genrens krav om endegyldig harmonisering – lykkelig slutning! – der bringer »Arbejderliv« ud i nogle modsigelser, der ikke kan håndteres. Modsigelser, der får konsekvenser for romanens ideologiske udsagn.

De trivielle mekanismer

I Stortingsdebatten 1918 var det *stoffet*, der deklasserede Karen Sundt. Arbejderklassens liv var i sig selv trivielt og ikke egnet til lodig litterær behandling.

Med trivielle mekanismer menes handlingselementer, der ikke hænger logisk sammen med romanens grundanlæg. De ind-

føres som »deus ex machina« for at frembringe en bestemt effekt, som uden disse elementer ikke ville kunne skabes.

Den foreløbige analyse af romanen er standset *før* slutningen, dens realistiske dele er blevet uddraget og sammenholdt. Pointen er, at romanen kunne og logisk set burde slutte her. Forholdet mellem mands- og kvindesituation er beskrevet, problemer og mulige løsninger fremlagt.

Men den slutter ikke. Kolportagens krav om lykkelig slutning – harmonisering, og Karen Sundts egne erfaringer med kvindfrigørelse giver romanen en overraskende og ideologiserende drejning.

Familien Groth og skatten

Til familien Groths historie knyttes et mytologiserende lag: sagnet om skatten, der ligger begravet et sted på Haugeruds jorder.

Det præsenteres sporadisk da Einar har bragt godset på falitens rand. Præsident Groth kommer på besøg for at tale ham til fornuft og får under besøget følgende vision:

I hans vision forekom det presidenten at han ennå var i guttealderen og stod under hagemuren og betraktet bildene med beundring. Da kom det like imot ham, fra en liten grotte som var dekket med akeleier og kaprifolier, en eldgammel mann med sølvspente sko og kalvekryss, han nærmet seg gutten med raske skritt. Da han var like ved, sa han med høy stemme: Du vil bli slektens eldste. Se å bevare tradisjonene. La aldri denne eiendommen og det jeg har samlet komme ut av ætten . . . sagnet om skatten . . . sagnet om skatten, du vet nok . . . Det lød ikke mer som fra den gamle mannens lepper. Det kom fra mangfoldige røster ute i rommet, som endte med et enstonig: Tradisjonene bør holdes i ære . . . Tradisjonene! . . . Så kom en enkel røst som fra et barns lepper. – Den skatten bør dere lete etter, den vil redde godset for . . . den lille gutten i vuggen. Så ble det til en dump, tordenlignende lyd. Presidenten fór opp i stolen sin. (187)

Synet underbygger præsidents Groths konservatisme, men er ellers i direkte modstrid med den rationalisme der præger hans færd.

Sagnet knyttes da heller ikke direkte til ham, men derimod til

hans bror ingeniør Johannes Groth. Hans optræden i romanen er direkte mystisk.

Han starter med at tale arbejderne sag ved et Tjueholmsmøde, men fjernes af præsidentens håndlangere. Næste gang vi møder ham er han fantast – og gal. Hans forsøg på at konstruere en evighedsmaskine mislykkes og hans mystiske vandringer i omegnen forbinder sig med lokalbefolkningens overtro, og giver anledning til en række mystiske hændelser, der forbindes med sagnet om skatten.

Kort efter disse mystiske begivenheder forlader Johannes Groth Haugerud for at tage på studietur til Tyskland.

Johannes Groth og sagnet om skatten vender først tilbage i slutningen af romanen. Elisa Groth har overtaget gården, bragt den på fode, men står nu overfor en termin, hun ikke umiddelbart kan klare:

– Tiden er snart inne nå, og jeg har knapt halve summen. Men det greier seg nok. Det vil nok bli en utvei nå likså vel som før.

– Det kan du være sikker på, svarte ingeniøren i en ivrig tone. – Hjælpen vil denne gangen komme i form av den gamle skatten. (. . .)

– Onkel, hva er det du mener? avbrøt Elisa med nervøs utålmodighet, – forklar deg tydeligere. Jeg forstår ikke et ord av det du snakker om.

– Du forstår ikke profetier. Men har du da rent glemt det gamle sagn om en av vor slekts høysalige forfedre, som skjulte en stor rikedom et sted på gården under krigens usikre tider. (. . .)

I morgen den dag vil jeg med din ærede tilladelse grave deroppe i Himmelberget. (317)

Johannes Groth når ikke at hente skatten ud, han dør samme nat. Men Elisa begynder at grave – og finder skatten. En gammel kiste fuld af guldstykker og smykker. Den løser alle økonomiske problemer. Elisas historie ender lyst og lykkeligt.

Skattens funktion i historien er klar: den forsyner den sociale konfliktbeskrivelse med et skær af spænding og mystik. Den mæner overtroen frem, men tilbageviser den igen. Det mere problematiske ved den er, at den modsiger grundlæggene i Elisas

historie.

Efter overtagelsen af gården er Elisa blevet rationalist. Hun har udviklet en *arbejdsfilosofi*: alt godt kommer med arbejdet, alt ondt med idealismen uden materielt grundlag. Alligevel bliver det i sidste instans idealismen, der redder hende fra terminalen: skatten.

Historien forskydes fra et realistisk socialøkonomisk plan, hvor godsets fremtid er afhængigt af arbejde og landbrugskonjunkturer til et ideologisk-metafysisk, hvor det der ikke står til at redde alligevel reddes. Den sejr Elisa har vundet lægges i sidste instans uden for hende selv – historiens mening opløses.

Familien Omholt – arven og brylluppet

Thereses kamp for kærligheden endte med et brud. Hun og Arnold Beyer tager først til Danmark, hvor han arbejder som typograf, emigrerer derefter til Amerika og vender mod slutningen af romanen tilbage til Kristiania.

Endelig opprant den dagen da de kunne vende tilbake til Norge med en liten formue. De var begge to slitt under livets kamp. Beyer som hadde anlegg for lungetæring, besluttet å oppgi sitt farlige håndverk og drive forretning. Han slo seg ned ved en af Kristianias utkanter og begynte med en kolonialhandel.

Det gikk bra. Flere års erfaringer under amerikanske forhold hadde utviklet ham til en praktisk, dyktig mann som hadde det rette grep på tingene. Hans hustru stod trofast ved siden av ham. De delte arbeidet, hadde ikke råd til å ha mange folk, men da bedriften stadig gikk fremover kunne de legge flere og flere penger til kapitalen. (. . .)

De hadde derfor all grunn til å være tilfredse, om ikke det spente forholdet til foreldrene hadde hvilt på Therese som en tyngsel. Hun hadde flere ganger forsøkt å tilnærme seg, dels gjennom brev og oppmerksomheter, dels med Adolf som mellommann. Alt hadde vært fruktesløst. (249)

Situationen er logisk uløselig. De ideologiske modsætninger er for store. Men den løses alligevel ved at Arnold Beyer henvender sig til svigerfamilien. Det viser sig pludselig, at han er rigere end sit rygte.

Men kjære, hvor har du pengene dine fra . . . denne kapitalen du snakker om?

– Jeg har arvet den etter en grunnrik onkel i Amerika. Jeg lærte den gamle særlingen å kjenne mens jeg var i Chicago og han fikk meg kjær. Han holdt av Therese også, det var i lengere tid han bodde hos oss. Han levde ugift, og da han døde, testamenterte han meg hele sin formue. Onkel begynte som gullgraver i Kalifornien, hele livet hadde han hatt lykken med seg. I sine siste leveår eide han innbringende gruver i Utah-distriktet. (411)

Kapitalen beløber sig til 1/2 million – og ændrer situationen totalt. Arnold Beyer går i kompagniskab med Omholt under navnet Omholt & co og familiestridighetene bilægges. Den gamle aristokratiske fru Omholt lader sig ikke overvinde af 'proletarpengene'. Det bliver ideologien, der gør hende tavs, den ideologi som kommer til udtryk gennem Sylvias giftermål ind i en af byens fineste familier.

Det bryllup som Therese nægtede at gennemføre, foretages nu af hendes datter Sylvia. Kransen er bundet. Harmonien total.

Problemet er blot, at den opløser historien. Therese og Arnold accepterer den konservative families betingelser: kapital og social anseelse. Den betydning deres kærlighedskamp oprindelig havde (se s. 90) undermineres. Samtidig er hverken kapital eller forlovelse logisk forbundet med historien: arven falder ned fra himlen og hvordan den lille købmandsdatter overhovedet er kommet i forbindelse med den rige Wolffamilie meldes der ikke noget om.

Formålet er klart harmonisering på trods af alt. Funktionen den samme som i Groth-historien: der sker en forskydning fra et socialt plan, hvor forsoningen er umulig, til et ideologiserende. Også her kommer forsoningsbetingelserne udefra – som en metafysisk belønning.

Familien Hansen og det religiøse gennembrud

Anders Hansen får ram på konsul Wiese:

Konsulen var valgt fra amtet, de mange »små« derute hadde gitt ham stemmene sine fordi de trodde på ham som folke- og arbeidervenn. Da historien med Oline kom opp, sammen med

mye annet som beviste at konsulens arbeidervennlighet bare var den skjære humbug, da trakk de fleste av de stemmeberettigede arbeiderne seg tilbake. Til det bidrog visstnok at Anders Hansen hadde holdt det ene møtet etter det andre og stemplet konsulen som den mannen han var, slik at han ble grundig avkledd. (231)

Ellers tegner den samlede families fremtid mørk: Oline bliver småkriminell og ender i fængsel. Arne Evensen mister med hende sit livs mål og bliver sammen med Bernick omvandrende landevejsbums – også med småkriminalitet som indtægtskilde.

Hvor harmoniseringerne i overklassen har tilfældets og eventyrets præg, er de tilsvarende harmoniseringer i underklassen af mere ideologisk indgribende karakter.

I Kristine Bernicks historie leverer Karen Sundt en hård kritik af kirkens ideologiske undertrykkelse. Alligevel griber hun ved afslutningen af arbejderklassefamiliernes historier til religionen som harmoniseringsmiddel. Ved hjælp af den religiøse omvendelse bringer hun sine socialt afsporede personer på ret køl.

Oline bliver efter hospitalophold samlet op af en præstefamilie og oplever her et pludseligt religiøst gennembrud.

Problemet ved denne omvendelse er at den vender op og ned på årsager og virkning i den tidligere historie. Oline bliver synderinde, hvad hun oprindeligt ikke var. Skylden forskydes fra de sociale omstændigheder til hende som person, samtidig med at der skabes nogle skel i kærlighedsbegrebet: seksualitet bliver lig synd, ægteskabelig kærlighed derimod accepteret. En konklusion der går direkte imod konklusionerne fra frigørelseshistorierne, hvor den tabubelagte seksualitet var problemet.

Denne udskillelse af seksualiteten bekræftes af det efterfølgende forløb.

Kort efter omvendelsen forenes Oline atter med Arne Evensen, der under en sygdomsperiode har gennemgået samme omvendelsesforløb. Præstefamilien sørger for parrets fremtid ved at skænke dem et husmandssted og det ægteskab Oline oprindeligt nægtede at indgå bliver nu en realitet, og deres fælles fremtid står i det sociale arbejdes tegn:

La oss gjøre vårt hjem til et tilfluktssted for de stakkars villfarende som går på landeveien. La oss ikke skremmes tilbake om

de ser dårlige ut og ikke tape motet overfor de mest forherdede.

– Nei det vil vi ikke . . . Vi vil ta imot de mest elendige, for slik har vårherre gjort det med oss. Ingen kan vel ligge dypere ned enn vi engang gjorde. Ved Guds nåde er vi frelst. Alt er blitt nytt. Slik kan det gå med andre. (392)

Det religiøse gjennombrud sikrer ikke blot familien Hansens lykke, også familien Bernick samles op gennem denne metafysiske indgriben.

Familien Bernick – branden, omvendelsen og Amerika

Kristine Bernick kommer mærket for livet ud fra sindssygehospitalet og slår sig ned sammen med sit nu eneste barn Ragna, der arbejder som tjenestepige på Haugerud. Ragna er forlovet med strejkebryderen Lars Opdal (se s. 85) og venter trofast på ham under hans emigration til Amerika.

Her har Lars truffet Johanne Bernick, der er blevet lykkelig gift med en høyskoleprofessor. Sammen vender de to tilbage til Norge. Johanne for at berette sin underfulde historie og hente forældrene over til sig. Lars for med sine opsparede penge at etablere sig som selvstændig sammen med Ragna.

Branden og omvendelsen

Lars har i Amerika fastholdt sin individualisme og sin modstand mod arbejderbevægelsen. Et dramatisk begivenhedsforløb må til for at bringe ham til besindelse og forsoning. Han opkøber en gammel smedie. Her opsøger Anders Hansen ham for at få ham med i fagforeningsarbejdet. Lars afslår og samme nat brænder smedien ned til grunden. Han ser det som endnu et udslag af fagforeningens forfølgelse og får fængslet Anders Hansen som mordbrænder.

I virkeligheden skyldes branden Arne Evensen og opklaringen fremkalder en religiøst farvet omvendelse hos Lars:

Jeg var som lamslået over dette. Jeg gikk i meg selv og angret dypt den synd jeg hadde gjort imot deg. . . Jeg fikk ikke fred. Mange lange, søvnløse netter tilbrakte jeg og tenkte over mitt

liv. Jeg ble ikke kvitt den forestillingen at jeg bar på stor skyld og i grunnen hadde gjort mine kamerater mye urett. (. . .)

Jeg fant ingen ro i min sjel før jeg hadde skriftet for deg. Jeg ble tvunget i mitt indre til å skrive disse linjene, som inneholder en inderlig bønn til deg om tilgivelse for den urett jeg har gjort imot deg. Men ikke bare deg, også vor forening. . . Samtidig med dette sender jeg et andragende til foreningen om å opptas som medlem. (394)

Omvendelse og emigration

Johanne Bernicks beretning ligger på niveau med historiene om skatten og arven: pigen der af sin far sælges til prostitution i Amerika, flygter, samles op af en rig, barnløs amerikansk familie og får et lykkeligt liv. Dens eneste funktion – udover spændingen – bliver da også at forsyne Bernickfamiliens historie med et lyst fremtidsperspektiv.

Bernick, der sammen med Arne Evensen har levet af småbræk og sprit fængsles og gennemgår under fængselsopholdet en forvandling:

Han var blitt ydmyk og stille. Han hadde erkjent at han var en stor synder. For fængselspresten hadde han under tårer skriftet hele sitt syndeliv, og det han hørte i kirken og i enkelte samtaler med presten tjente ytterligere til å gjøre ham ydmyk. Men det ble også en oppvekkelse for ham til bot og bedring, som var en frukt af mange og lange kamper i våkne nattetimer. (396)

Johanne og Ragna får ham løsladt. Det er planen, at hele familien atter skal samles og sammen drage til Amerika.

Men her har Karen Sundt dog sagt stop. Hendes tidligere beskrivelser af Kristines kamp mod kirke og myndigheter er så sterke, at en forsoning bliver for påfaldende.

Da familien skal samles og rejsen sættes i værks begår Kristine selvmord.

Resten af familien emigrerer.

Romanens opløsning

Kvindebiografien ender i en fastholdelse af det ægteskab og den

kvinderolle, den har brugt hovedparten af sine sider og kræfter på at problematisere. Kristine, der som den eneste af romanens kvinder nægter at lade sig forsones, forsynes med et kritisk eftermæle.

Den politiske biografi ender på samme måde i forsoningens og samarbejdets ånd. Direkte i modstrid med konklusionen på Anders Hansens kamp.

Kristendom, socialliberalisme og socialisme føres sammen i en højere enhed.

Det er som sagt den religiøse fortolkning – næstekærligheden – der muliggør harmoniseringerne. Men det bør understreges, at det ikke er en kirkelig dogmatik, men en social betonet religiøsitet. Lidt på linje med den kristendomsforståelse Thraniterbevægelsen gav udtryk for.

Når romanen alligevel opløses i modsigelser hænger det sammen med den forskydning i forklaringsgrundlag, der finder sted. I hovedparten af romanen fastholder Karen Sundt en sociologisk tilgang. Hun forklarer sociale vilkår, erfaringer, ideologier og muligheder herudfra. I slutningen af romanen slipper hun dette grundlag og indfører begreberne synd, omvendelse og frelse – uden at fylde disse begreber med nyt indhold. Derfor sker der også det, at analyserne fra romanens første del negerer de harmonier, der frembringes i den anden.

Men hvordan kan disse modsigelser forklares?

En simpel forklaring lader sig ikke etablere, men nok en sammensat.

Kolportagegenrens krav om spænding og lykkelig slutning bliver overordnet. Det kan forklare Karen Sundts indførelse af de liberale eventyrmomenter, der tages i brug i overklassen. De er så udvendige i forhold til den sociale analyse, at det er påfaldende. Et lignende sæt af kneb kunne have været brugt i arbejderklassen, men bliver det ikke. Her anvendes omvendelsen – og primært i forbindelse med kvinderne.

For at forklare det må vi gribe tilbage til Karen Sundts personlige historie. Hun forsøgte – selv – at praktisere en kvind frigørelse, men måtte betale for det med sit job og sit rygte. Erfaringerne her skaber en krise i hendes liv, der fører hende tilbage

til kristendommen som livsgrundlag. Herefter forsøger hun at forene sine tidligere anskuelse med det kristne livssyn. Det resulterer bl.a. i en idealisering af det ægteskabsrum, som hun selv manglede erfaringer med. Hun var ugift hele sit liv. De modsigelser vi oplever i »Arbejderliv« kan med andre ord ses som udtryk for Karen Sundts personlige forsøg på at få samling på sit eget liv. Et forgæves forsøg, fordi en enhed hun tilstræber opløses. Hun forsøger at få frigørelseskampene ind under næstekærligheden, humanisere dem – men resultatet bliver den småborgerlige puritanismes sejr.